

**A TATAI VÁROSI TENISZ KLUB FEJLESZTÉSÉVEL ÉRINTETT
ANGOLPARKI TERÜLET
KERTTÖRTÉNETI TUDOMÁNYOS DOKUMENTÁCIÓJA**

A dokumentációt készítette:

Gecséné dr. Tar Imola, okl. tájépítésmérnök (21-0306)
2484 Gárdony, Vas utca 11.
Adószám: 79062426-1-27

2019. június

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

KUTATÁSTÖRTÉNET

VÁZLATOS BIRTOKLÁSTÖRTÉNET

AZ ANGOLPARK VÁZLATOS ÉPÍTÉSTÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÁSA

A FEJLESZTÉSEL ÉRINTETT TERÜLET ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

A FEJLESZTÉSEL ÉRINTETT TERÜLET TERMÉSZETI ÉRTÉKEINEK BEMUTATÁSA

A FEJLESZTÉSEL ÉRINTETT TERÜLET JELENLEGI ÁLLAPOTÁNAK TÖRTÉNETI SZEMPONTÚ ELEMZÉSE

A FEJLESZTÉSEL ÉRINTETT TERÜLET ÉRTÉKLELTÁRA

ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS, SZAKÉRTŐI JAVASLATOK

IRODALOM

MELLÉKLETEK

M. 1. TÉRKÉPEK, TERVEK

M. 2. JELENLEGI FOTÓK

Bevezetés

Jelen kerttörténeti tudományos dokumentáció a tatai Angolpark északi sarkában elhelyezkedő sportterület **Tatai Városi Teniszkлуб** által használt területrészének (2890, Tata Kölcsey u. 2/A) fejlesztéséhez (tenispályák mellett klubház és öltöző épület elhelyezése) készült. A park magterületétől külön helyrajzi számon (hrsz. 3304/9) szereplő, de a park szerves részét képező, **Cseke-ligetnek** nevezett sportterület Tata város tulajdonában van, kezelője a Városi Teniszkлуб. Északkeletről a vasútvonal, északnyugatról a Kölcsey utca, délnyugatról a Cseke-tó parti sávja, délkeletről a park további részei határolják. A sportterület a Kölcsey utca felől gépkocsival és gyalogosan egyaránt megközelíthető, a körülkerített tenispályák kivételével szabadon látogatható.

A sportterület örökségvédelmi szempontból, mint az **Angolpark integráns része**, jelent különös értéket. A tatai Angolpark a hazai szentimentális tájképi kertek egyik korai kiemelkedő példája. Külön érdekessége, hogy az együttes főépülete és a család kikapcsolódását, pihenését szolgáló kert, bár egy kertművészeti együttest alkot, nem közvetlenül egymás mellett jöttek létre, így a tatai Angolpark az első önálló, rekreációs céllal létrehozott hazai parknak tekinthető. Az Angolpark a 20. század első fele óta közparki funkciókat is ellát, valamint rendkívül fontos eleme Tata zöldfelületi rendszerének. 2004-ben az Angolpark részeként, mint történeti kert, ez a terület is **műemléki védelem** alá került (törzsszám: 11087).¹

Kutatástörténet

2013-ban készült el **Sylvester Edina: A tatai Angolkert kulturális és természeti örökségének helyreállítása. Kerttörténeti dokumentáció. című kézírata**, amely a teljes park, valamint a magterület kerttörténeti kutatását tartalmazza.² Jelen kerttörténeti tudományos dokumentáció a tatai Angolpark északi sarkában elhelyezkedő sportterület Tatai Városi Teniszkлуб által használt részének fejlesztéséhez készült. A teljes park birtoklástörténetét, építéstörténetét vázlatosan bemutató fejezetekben Sylvester Edina dokumentációjának vonatkozó fejezeteinek kivonatát közöljük.

A vizsgált terület részletes kutatását Sylvester Edina dokumentációja nem tartalmazza, ezért itt további források felhasználására volt szükség. A terület építéstörténetének egyes lépéseit **történeti térképek** és **légi fotók** felhasználásával lehetett meghatározni, amelyek internetes adatbázisokban³ hozzáférhetőek. További forrásként szolgált **Körmendi Géza és Süttő Olivér** 1987-ben kiadott, a tatai sportélet 20. századi történetét feldolgozó munkája⁴, valamint a közelmúlt eseményeit bemutató, a **helyi lapokban**⁵ és a **városi honlapon**⁶ megjelenő cikkek, híradások.

¹ A védetté nyilvánítást a 21/2004 (X.12.) NKÖM rendelet mondta ki.

² Ez úton szeretném megköszönni Sylvester Edinának, hogy a dokumentáció kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.

³ mapire.eu, hungaricana.hu, fentrol.hu, Google Earth

⁴ Körmendi-Süttő 1987

⁵ Tatai patrióta c. magazin

⁶ www.tata.hu

Vázlatos birtoklástörténet⁷

Esterházy József gróf (1682-1748) országbíró, a tatai uradalom első gazdája 1727-ben.

Esterházy József gróf (1714-1762) altábornagy. Gróf Esterházy József és első felesége, gróf Eck Mária Franciska fia. Gyermeke nem született. Halála után nagybátyja, Esterházy Ferenc gróf leszármazottai örökölték utána. Gróf Esterházy Ferenc tárnokmester és Pálffy Szidónia fiai: Esterházy Miklós koronaőr, Esterházy Ferenc kancellár és Esterházy Károly egri püspök voltak. Mindhárman fontos szerepet töltöttek be az ország, és azon belül Tata kultúrájának felemelésében, a város sajátos arculatának megteremtésében és továbbfejlesztésében.

Esterházy Miklós gróf (1711-1764) koronaőr, Gróf Esterházy Ferenc tárnokmester és Pálffy Szidónia fia. A tatai és a gesztési uradalom birtokosa lett. A testvérek közül ő örökölte a tatai domíniumot, azonban életpályája miatt kevés időt töltött Tatán. Felesége Maria Anna Lubomirsky főhercegnő (1728-1771).

Esterházy Ferenc gróf (1715-1785) kancellár. Gróf Esterházy Ferenc tábornokmester és Pálffy Szidónia fia. 1763-tól keltezett kancellári tisztségében az ő döntése alapján vetette el a család azt a korábbi törekvését, hogy Tatán a rezidencia központjának helye a Tatai Vár legyen. A tatai Esterházy-kastély, az ő megbízására készített, fellneri tervek alapján épült fel 1765-77 között.

Esterházy Ferenc gróf (1746-1811). Gróf Esterházy Miklós és Anna Lubomirsky fia. 1783. október 11-én Esterházy Ferenc gróf építész (Joseph Grossmann) és uradalmi mérnöke (Michael Bezeredy) társaságában, – az együttes aláírásukkal ellátott terv ünnepélyes elhelyezésével – az angolkerti Nyári-lak alapkövét tették le. A Ferenc gróf idején folyó építkezések sorát fémjelzi az irreguláris stílusban megfogalmazott Angolkert tervezetése és megvalósítása, majd a csillagsétány lebontása és szentimentális stílusú átépítése is. A szentimentális korszakra jellemző építmények elhelyezése, és ezen belül a Múrom építésének megkezdése, a vértesszentkereshti templomrom elemeinek a tatai Angolkertbe való átplántálása, mind az ő nevéhez fűződnek.

Esterházy Miklós gróf (1775-1856). Gróf Esterházy János (Esterházy János gróf (1747-1800) Gróf Esterházy Miklós és Anna Lubomirsky fia. Ő építtette fel a csákvári Esterházy-kastélyt, ami 1781-re készült el.) és Pálffy Marianna grófnő fia. Apja után a csákvári kastély és kastélykert fejlesztése éppúgy feladatává vált, mint a gyermektelen Ferenc után megörökölt tatai rezidencia helyreállítása és fejlesztése. 1810 után Miklós grófnak Charles Moreau-val, a kismartoni Esterházy-kastély és kert tervezőjével, megbízásos kapcsolata volt. Az ő idejében fejlődik ki a várost áthálózó tájképi kertrendszer és nyit ki a városon túli „tájkerti” területhasználatra. Az Angolkert bővülésének és a klasszikus tájképi kert elvei szerinti továbbfejlődésének időszaka az 1820-as évekre tehető. Ez lett a város későbbi zöldfelületi rendszerének alapja.

Esterházy Miklós Ferenc gróf (1804-1885) Gróf Esterházy Miklós és Roisin Franciska őrgrófnő fia. Az Angolkert közelében, a Baji út túloldalán nemzetközi méretű lóversenypályát építtetett, amely a 19. század végén nemzetközi lovasversenyeknek is helyszínéül szolgált.

Esterházy Miklós József gróf (1839-1897) Gróf Esterházy Miklós Ferenc és Plettenberg-Mietingen Marianna grófnő fia. Gyermeke nem született. Továbbfejlesztette a tatai lovas-életet és 1889-ben megépíttette a tatai Várszínházat.

⁷ A fejezet Sylvester Edina: A tatai Angolkert kulturális és természeti örökségének helyreállítása. Kerttörténeti dokumentáció. 2013. c. kézirat alapján készült.

Esterházy Ferenc gróf (1859-1909), Esterházy Miklós József unokatestvére.

Esterházy Ferenc Miklós gróf (1896-1939) az utolsó Tatán élő gróf. Gróf Esterházy Ferenc fia. 1920-ban vette át az uradalom irányítását. Zeneszerzőként tevékenykedett, 1933 és 1936 között szabadtéri színi előadásokat szervezett az Angolkertben.

Az Angolkert vázlatos építéstörténeti összefoglalása⁸

Az Udvari Kamara és az Esterházy József által megkötött szerződés alapján **Mikoviny Sámuel**, a korabeli ország egyik legkiválóbb és legkeresettebb polihisztor mérnöke 1746-ban zajló felmérése, és a térségi állapotok feltérképezése alapján meghatározó jelentőségű mocsár lecsapolási munkát végzett. Az Öreg-tó és a felső vízrendszer-szakaszának munkái 1747-ben - 3 évvel Mikoviny halála előtt - fejeződtek be. A Baji vízfolyás vizét befogadó **Cseke-tó** mederrendezésének és partépítésének ideje **1761-1765** közé esik. Ez volt az Angolkert kialakulásának első lépcsőfoka.

Az **1780-as évek** az Angolkert épített elemei kialakításának ideje, **alapjai lerakásának és korai korszakának megvalósulási ideje gróf Esterházy Ferenc** nevéhez fűződik. A családfő saját, és feltehetően elődjei elképzelése és vágyai szerint jelölte ki azt a területrészt, ami alkalmas volt a grófi család saját elkülönülő pihenését, szórakozását, felüdülését szolgáló, de már új stílusú kert létrehozására. Ez az Öreg-tó tájrészletén kívül esett, a rezidencia központi magjához közvetlenül nem kapcsolódott.

Maga az építés a **Böhm Ferenc** uradalmi mérnök nevéhez és munkásságához fűződő bonyolult **vízrendszer** megvalósításának megtervezésével és megépítésével kezdődött **1782-83**-ban. A tó vizével félig körülvett Bika-hegyen (más néven Béka-hegy) a források által táplált kisebb belső tavak és ezeket összekötő csatornák rendszere közé ékelődve épült meg az Angolkert központi, egyben legkorábbi része. A **Cseke-tótól délnyugatra** elterülő szélesebb magaslati térszínre készült **kertterv** feltehetően **Isidore Ganneval** kezéből került ki, vagy ihletése nyomán maradt ránk. A feljegyzések arra mutatnak, hogy még **1782**-ben készített tervet Tatára. Az **irreguláris kertstílus** jegyei láthatók azon a tervrajzon, amin a csillagsétány fókuszában, a jelenlegihez képest merőlegesen elforgatott állásban kap helyet a nyári rezidencia központi épülete, egy kisméretű kastélyszerű pavilon. Ez már a Nyári-lak tervezett alaprajza. Ennek bizonyítékai az 1700-as évek végén készült várostérkép, a vele párhuzamosan az 1783-1784-re datált II. József korabeli I. katonai felmérés, és az ezzel azonos években készült térképszelvényein látható **Nyári-lak körül kialakított csillag-sétány** motívum.

1783. október 11-én rakták le az Angolkert első épületének, a **Nyári-laknak** az alapkövét Esterházy Ferenc jelenlétében. 1784-re készült el Grossmann József építésmester egyetlen önálló tatai műve, a klasszicista stílusú Nyári-lak. **1785**-ben már a közvetlen környéke és a kert bővítése után a Nyári-laktól messzebb fekvő részletek kidolgozására került sor. Megkezdődött a planírozás és nagyobb földmunkával létrejött a **Kék-forrásra települt, félköríves Vízimadár-tó**, aminek kivitelezésére előzetesen Böhm készített tervet.

A **szentimentális kertstílust** képviselő angolkerti részletek egymást követve épültek. Az **1785.** év a Neptun templom helykijelölésének ideje is volt. Ez az elnevezés minden valószínűség szerint az építendő **múromot** fedte. Maga a hely a Cseke-tó közelében a vele párhuzamosan

⁸ A fejezet Sylvester Edina: A tatai Angolkert kulturális és természeti örökségének helyreállítása. Kerttörténeti dokumentáció. 2013. c. kézirat alapján készült.

vezetett vízfolyáson volt. 1785-1786-ra a műromnál megkezdték a munkákat, ami a grották építésével egy időben szerveződött. Valószínű, hogy a helyben nyert kövek kerültek a grották felépítményébe, míg a híres műrom a Vértesszentkeresztről származó bontott templomkövekre várt. **1788** az Esterházyak délszaki és mediterrán növénygyűjteménye nevelésének érdekében tervezett **üvegház** (üvegházak) építésének kezdete a feljegyzések szerint. Két időszakban is épültek üvegházak az Angolkertben: 1788-ban és **1795**-ben, sőt **narancsház 1796**-ban. A legvalószínűbb, hogy az 1788-ban megépült üvegház (vagy üvegház-pár), nem más, mint a Hattyúliget utcai gazdasági bejárattól megközelíthető „Glasshaus”, a Pálmaház elődje. **1788-1789**-re felépült a **vendégház** (Gasthaus), ami a mai Sport utcáról nyíló kerti főbejárat menti épületekkel – vagy az egyikkel, vagy mindkettővel – azonosítható.

1789-ben már kifejezetten az angolkerti stílus képviselőjében jöttek létre a hűtőző **műbarlangok – grották**. A legnagyobb a „**Pokol**”. **1793**-ban **kerítésépítéssel** foglalkoztak, valószínűleg a kert városfelőli részein folytak építkezések. A **Királyné forrásának foglalása és kertbe illesztése** is ebben az évben zajlott. **1794**-ben **grotta** építéséről számolnak be a feljegyzések, és arról, hogy egy terv is született **gótikus tornyáról**. Ez a terv esetleg a későbbi **Török mecset elődjét** ábrázolja, vagy a kis grotta szentélyének építése előtt templomot kívántak építeni a tópart közelében. Az **1795-1796** években inkább **gazdasági funkciókat** hordozó, a kertet gazdagító növény és állatvilág meghonosítását és fenntartását elősegítő létesítmények valósultak meg. **1795.** évre szól a feljegyzés **Pomona**, a gyümölcsfák védőasszonyáról elnevezett **kertje és temploma** építéséről. Ez a mai Olimpiai Edzőtábor helyére tehető.

Az **1795-től** kezdődő építkezések már jelzik a **kert terjeszkedésének és továbbfejlesztésének igényét**, ami a szükséges tágasabb térség birtokba vételéhez vezetett. 1796-ban a család további „házikerteket” vásárolt meg a park megnövelése céljából. Így **keleti irányban** folytatódhatott a kert építése.

1797-ben „a romokhoz vezető **új csatornát** létesítettek”. A műrom 1792 óta tovább épült és egyre inkább a végleges formáját öltötte magára. 1797 a **Török mecset** építésének és 1799 a térbelső kifestésének ideje. A gótikus ablakfülkékkel díszített építmény egy kisebb magaslaton áll. Ez a földrész a 18. század végén még a Cseke-tóban létrehozott számos sziget közül való legnagyobb kiterjedésű volt. **1798**-ra tehető a patak menti domboldal alsóbb szintjein kialakított grotta, a **római szentélynek** is nevezett rusztikus, de mégis bensőséges hely kerti megjelenése. A szentélyhez a Kék-forrás vizét szállító patak felett átívelő, **romantikus kőhíd** vezet.

A **18. század legvégére** tehát már **állt a szentimentális kert**. *Országunkban az angolkerteknek első olyan példája ez, amelyet a rezidencia központi épületétől különváltan, térben önálló fekvésű területrészen, gondúzó célokra hoztak létre.*

1801-ben a kerti lakra vezető út kezdetén az utca felé nyíló főbejárat a nyári rezidenciát őrző **griffekkel** bővült. A 19. század térképein a szoborpárig terjedő széles kapubejáró hosszú ideig érintetlen maradt, a griffek mögött indult el a kerti út. **1803** körüli időben említik a nyílt árok és a Nyári-lak között, a főbejáratához közel álló kunyhót, amit **nyári konyhának** használtak. 1803-ban **madárkalitka és kuglizó** került a kertbe.

Az **1800-as évek elejétől az 1810-ig** terjedő időszakban a **grotta**, de elsősorban a **műrom** építése zajlott, most már **Charles Moreau** francia származású építész, az Esterházy hercegi és grófi családok házi építésének időközönkénti jelenlétében.

A tatai Angolkert bővülésének és a **klasszikus tájképi kert elvei szerint történő továbbfejlődésének időszaka a századfordulótól az 1820-as évek elejéig** eltelt időszakra tehető, és **Esterházy Miklós gróf** nevéhez fűződik.

1822-es keltezésű a **Bánóczy Antal** mérnök aláírásával ellátott Tatai Angolkert című, I., II., III. és IV. részre osztott területeit ábrázoló **felmérési rajz**. Az említett szelvények tartalmát 1823-ban Eduard Rieße (Riesse) kicsinyített méretre összeszerkesztve, két szelvényre bontva dolgozta át. A helyszínrajz az Angolkert Baj irányában elhúzódó legtávolabbi pontjait jelöli ki, hiszen ezen a helyszínrajzon már a **megépült Pezsgőgyári együttes** látható. Az Esterházy pincészet nagy szabadterületen közelíthető meg, 4 soros (dupla fásoros) felvezető úttal. Nagyvonalú és a klasszikus tájképi kert irányába mutat az a mód, ahogy az egységes rendszerként megtervezett kertben **tágas tereket** és szerkezeti részegységeket ábrázolnak **lágymező, hosszan ívelő, természetközeli vonalvezetésű utakkal**, kitágult terekkel. A **Cseke-tó körbejárhatósága**, és körülötte a ligetes térség a tájképi kertek tipikus kompozíciós elveit elégitették ki. A 19. század 20-as éveitől a század 80-as éveire tehető változásig ennek az érett időszaknak a stabil alakja megmaradt.

A kertek minőségére és a városban elfoglalt helyükre nézve meggyőző minősítést ad a botanikus **Haberle Károly**, aki **1830-ban** összeállította Magyarország legfontosabb parkjainak **jegyzékét**. Felsorolásában József nádor alsóúti, budai és margitszigeti parkjai és az Esterházy kismartoni kastélykert után az 5. és 6. helyen Esterházy Miklós csákvári és tatai parkja szerepelt.

A **19. század közepére** a Sándor-malom melletti térről nyíló bejárat dominancia a Hattyúliget köz szabályozása után megszűnt, és az üvegház helyén felépült Pálmaház tengelyébe szerveződött. A **Hattyúliget utcai**, kocsival is használható **főbejáratának megépülése** az egész kertre nézve kisebb hangsúlyeltolódást vont maga után. A kertépítés első szakaszához képest száz évvel később létrejött egy másik fontos súlypont, a Pálmaház helyén. A hangsúlyátrendeződés annak az eredménye volt, hogy a kert valaha gazdasági jelentőségű részei az üvegház környezetében voltak, azonban annak elbontása után – a díszkerti funkció kiterjedésével – ez a kertrész is egyre inkább a pihenőkert összefüggő területéhez kapcsolódott.

Az Angolkertben a **Pálmaház** a legkésőbbi építészettörténetileg is értéket képviselő épület, a nagyvonalú rendezvények számára épült az 1800-as évek közepe után. Helye a volt üvegház északnyugati homlokzatához kapcsolódott. A Nyári-lak reprezentatív részének és környezetének előtere, a kert bevezető szakaszának súlyozott eleme, ugyanakkor háttér és záró eleme a századforduló után megnyílt Hattyúliget Fürdőnek, és a később megnyílt városi Kristályuszodának.

Az **1885-ös kataszteri térképen** az 1822-1823. évi klasszikus értelemben vett angolkerti felméréshez képest felfedezhető **jelentősebb változások az úthálózatot érintik**. A műromon, a Török mecseten kívül semmilyen kerti staffázsépményt nem lehet látni a térképen. Az épületek a Pálmaházzal együtt a helyén vannak. A Cseke-tó parti környezet keveset változhatott a 19. század folyamán. A vasútvonal megépítése ugyan a kert keleti területéből valamennyit lenyesett, így a tópart vonalát kísérő nagyívű sétaút kevéssel a tó partvonalára felé mozdult el, és a körbejárás ívének kívül a keleti tópart menti sziget megközelítése céljából a parthoz vezetett útleágazással bővült ki.

Háry Gyula festményén (1900) az Angolkert városfelőli határa a Baji út teljes hosszában húzódik a Sport utcától a vasúti sínekig. Ez a festmény tanúja az **Angolkert legnagyobb kiterjedésének**.

A **századforduló** után, főként a **két világháború közötti** időszakra **besűrűsödött növényállomány** miatt az eredeti átlátások nagyon sokat változhattak. A **nagyobb kerti terek érvényesítésének óhaja** lehetett az oka annak, hogy **egyes utakat felszámoltak** és ezzel még az előzőeknél is tágabb, egybefüggő terek jöhettek létre. Az **1933 és 1936 között** lejátszódó jelentős **szabadtéri színelőadásokról** szóló híryanag még az óriásira nőtt fák és az átlátások hangulatos elővágásairól, a távoli tájrészek felcsillanó látványáról számol be.

A **századforduló** után megnyílt Esterházy **Hattyúliget fürdőből** kifejlődött **Kristály-uszodát** a grófi család az **1930-as évekre** átadta a városnak. 1926-ban a bájos faöltöző leégett, új öltözősort építettek és modernizálták a fürdőt. A világháborúk után a városi strand a Fényes fürdővel együtt a felüdülés elsődleges helye lett Tatán. De így jött létre a 19. századfordulót követően a **Kölcsey u. és a MÁV terület határán** az először kisebb **sportterületből** kiépített sportpálya, ami jelenleg Cseke-liget néven ismert.

1930-ban a gróf megnyitotta kertjét a város előtt.

A II. világháború után (**1947–48**) a Londoni Olimpiára aspiráló magyar csapat felkészítése céljából a Baji út mentén épült fel – az Angolkert jelentős (délnyugati) területeit is magába záró, állami tulajdonú és kezelésű terület – az **Olimpiai Edzőtábor**. Az Olimpiai Edzőtábor építményeivel és területhasználatával a kert jelentős részét veszítette el. Főleg az épületek szenvedtek kárt a szakszerűtlen átalakításokkal. A második világháború utáni években, évtizedekben a közparkként használt, **Népparkká minősített kert** esetenkénti túlterhelése, az időszakosan megjelenő tömegeknek az élővilágot befolyásoló hatása, a nem autentikus használat, a megfelelő fenntartási költségek hiánya sem a kerti építményeknek, sem a növényzetnek nem kedvezett. Az országos jelentőségű Edzőtábor rendszeresebben végzett fenntartási munkái jobban megőrizték a növény-együttes és a kert minőségét.

1945 után a fürdő **Kristálystrand** néven hidegvízű strandként működött, de gazdaságtalansága miatt a strandot az önkormányzat az ezredforduló tájékán bezárta. A második világháború után a **park területét telkekre szabdalták** és a parkon belül közúti minőségben vezették a fő közlekedés nyomvonalát.

1950-ben a tatai Angolkertet **természetvédelmi területté** nyilvánították. A természetvédelem megyei szintje 70 hektárnyi területet rendelt felügyelete alá, amibe az Edzőtábor is, mint a területnek körülbelül a fele, beletartozott. **1951-1955-ben** jelentős **morfológiai változások** következtek be egyrészt a **tavi szukcesszióban**, a tavak déli öblözete feltöltődött, bemosódott, az egykori torkolati részekeken megjelentek a füzesek, nyárasok. Az eutrofizáció nagyfokú előrehaladása feltöltődésekhez vezetett.

Az Angolkertből tatai Néppark lett, ahol korlátlan használattal lehetett élni. A harmincas évek nagy sikerén felbuzdulva az **1960-as években** felújított és újonnan kialakított **szabadtéri színpad** és túlméretezett nézőtere, a színpadtechnika és a színpadi megvilágítási rendszer durva beavatkozás volt a történeti kert életébe.

A **térségi bányászat** következményeként **kiapadó források** vizeit a **közmű kutak által szolgáltatott vízzel pótolták**. A forrásvizek megszűnésének egyik eredménye az angolkerti belső tó alakjának megváltozása, lecsökkenése, a vízfelület területének lecsökkentése, a medrek kibetonozása. Régen a fürdő elfolyó forrásvize állandó vízpótlást jelentett. A Kristály fürdő vezetékes csapvízzel működtetett strand lett. A strandterületen belül időközben a vízmedernek az új medencéken kívül eső részeit feltöltötték. A városi nyári napközis tábor ugyan helyi igényeket elégített ki, de érthető módon mindez nem a műemléki környezethez méltó vagy

szakszerű módon történhetett; elsősorban a területhasználat jellege – „leélése”, a véges alapterületű kertrész csúcsidőszaki terhelése, végül a karbantartásban a műemléki szempontok ismeretének és érvényesítésének hiánya miatt.

A források táplálta vízrendszerre épült **malmok** közül az Angolkerthez tartozók lényeges **átalakuláson** mentek keresztül. A Jenő-malom és közvetlen környezete ma vízmű terület, ahol a beépítettség egy jelentős méretű és jellegében eltérő lakóházzal nőtt meg. A Sándor-malom – ma Hotel Arnold – szállóként működik önfenntartó vállalkozásban, terjeszkedési és fejlesztési igény és anyagi lehetőségek nélkül.

A **Pálmaház Pálma szállóvá alakítása** a történeti épületszerkezet alapos megváltoztatásával, a terület 30 cm-es továbbtöltésével az eredeti helyszínt alaposan megváltoztatta. A kertépítészeti kialakítás növényállománya **válogatott fajtakülönlegességekkel** ültette tele a szálló környezetét.

Az **1984.** évben megkezdett **parkfelújítás** a növényállomány felújítását is céljaként tűzte ki. A telepítések a **gyűjteményes kert jelleget erősítették**, nagyon sok faj-fajta kísérleti jelleggel került a kertbe, az ökológiai igény és a helyi adottságok bizonytalansága ellenére, és a növények nem teljesen tisztázott klimatikus, edafikus és speciális helyi adottságokból adódó terhelhetőségének, tűrőképességének ismerete vagy előzetes gyakorlati tapasztalata nélkül. Nagy előrelépést jelentett a megyei- és a városvezetés részéről az elhatározás, miszerint az Angolpark **fenntartását és őrzését biztosítani kell!** Bár a fenntartást és a folyamatos javításokat az építőre (a felújítást végző Tatai Parképítő Vállalatra) bízta, az ezredforduló előtt már a Városgazdálkodási Vállalat kertészeti részlege végezte ezt a munkát is, a város összes egyéb zöldfelületeinek minden egyes problémájával és karbantartási kérdéseivel együtt. Természetesen az Angolkert értékének megfelelő karbantartást nem lehetett biztosítani ilyen körülmények között.

Az **1992.** évi helyhatósági rendelet **helyi jelentőségű természetvédelmi területté** nyilvánította az Angolkertet, így került át a megyei szintől a városi helyi szintre a védelem. **1999**-ben a Tatai Önkormányzat újraalkotta természetvédelmi rendeletét, ebben a rehabilitációs és kezelési tervben foglaltakat jogszabállyá emelte. A Duna-Ipoly Nemzeti Park részeként a nemzeti park védelmi rendszerét alkalmazták a védett területen belül.

A **rendszerváltozás után a szélső területrészek tulajdonviszonyaiban beállt változás** is veszélyeztette a kert integritását, szerkezeti és szellemi egységét. Az intézményesített területrészek működtetésében, fenntartási és kezelési gondjaiban jelentkező eltérések egyre inkább a területi elkülönülés és a különleges területhasználatú részek leválása felé sodorta a kert oly sokáig megőrzött integritását.

A kerti építmények romosodása után az **ezredfordulón** megindult a **vándál pusztítások** sorozata, ami az Angolkertet is elérte. Egyes növények kivágása, csonkítása, sőt bizonyos estben kiégetése is napirendre került. A közbiztonság is bizonytalanná, törékennyé vált mind az elhagyott épületekben, építményekben, mind azok környékén.

2004-ben az Angolkert teljes egykori területére kiterjedően, történeti kertként műemléki védelem alá került. A park rehabilitációja a **Pálma környékének helyreállításával** kezdődött meg európai támogatottsággal, magánkezdeményezésre. Majd a **2010-es években** a **park magterülete és vízrendszere** is megújult.

A fejlesztéssel érintett terület építéstörténete

A történeti térképek alapján megállapítható, hogy a Cseke-tó északi csücskét csak a **19. század második felében** vonták be az Angolpark területébe. A korábbi időkben legfeljebb a tó körüljárhatósága lehetett biztosított.⁹ Az 1885-ben készült kataszteri térkép viszont már a vizsgált területen is **tájképi kialakítást**, sétautakat és facsoportokat mutat. Jól kivehető a Cseke-tó szélén húzódó sétány, amely hozzávetőlegesen eredeti nyomvonalán fut ma is. A vasút mentén látható a kertet határoló árok, és ehhez közel szintén egy sétaút húzódik, amely a tó sarkánál belecsatlakozik a tavat kerülő sétányba. Az árok és a mellette futó sétaút sportterületre eső szakaszai ma már nem léteznek. A mai Kölcsény utca túloldalán, az Agostyáni utcáig tovább folytatódott a tájképi kert. Ez a rész mára családi házakkal beépült. Az Agostyáni útról a vasút mentén egy bekötő út vezetett a kerti úthálózathoz.¹⁰

A **20. század elején** alakult ki egy kisebb sportterület, majd kiépített **kisebb sportpálya** a Kölcsény utca és a MÁV terület határán.¹¹

Az államosítás után, **1953-ban** a Cseke-tó északi partján a Tatai Postás Sportegyesület állami támogatással **futballpályát** épített. Két év múlva, **1955-ben** megépült az **öltöző** is, de addigra megszűnt az egyesület futball szakosztálya.¹² **1961-ben** a futballpálya mellett egy **kézilabdapályát** alakítottak ki az egyesület kézilabda szakosztálya számára.¹³

A **II. világháború után** a VOLÁN SE Tenisz Szakosztálya, majd a KOMÉP működtetett tenisz szakosztályt a területen található **egyetlen tenispályán**. Az **1980-as évek** közepén épült meg a **további három tenispálya** a kézilabdapálya helyén.¹⁴

1992-ben a terület Tata város tulajdonába került. **1993** március 20.-án megalakult a **Tata Városi Tenisz Klub**, és pályázat útján kezelésbe vette a Cseke-tavi Szabadidő Központot, amelyet később Cseke-ligetre kereszteltek. 1993-ban már közel kétszázan teniszeztek itt. A klubvezetés sorra szervezte a különböző versenyeket, amelyeken mindig nagyszámú érdeklődő vett részt.¹⁵

A 20. század második felében a sportpályák szomszédságában **játszótér** épült, majd 2017 őszén egy új szabadtéri **fitnessparkot** létesített Tata Város Önkormányzata.¹⁶

A fejlesztéssel érintett terület természeti értékeinek bemutatása¹⁷

A vizsgált terület a helyi természetvédelem alatt álló Angolparkban kijelölt védelmi rendszer 3. **védelmi övezetébe** tartozik, amely a természeti és a kezelési övezet védelmét biztosítja, mint pufferzóna.¹⁸

A vizsgált terület északkeleti határán, a vasút mentén húzódó **fekete fenyő sávot** feltehetően a századfordulón telepítették az itt húzódó árok mellé, mint a kert határvonalát megerősítő

⁹ vö. M.1.1.-M.1.5.

¹⁰ ld. M.1.6.-M.1.8.

¹¹ Sylvester 2013 50.

¹² ld. M.1.9.

¹³ Körmendi-Süttő 1987 47.

¹⁴ Vámosi 2018 45-46.

¹⁵ Vámosi 2018 45.

¹⁶ https://tata.hu/17208/uj_sportpark_varja_a_tataiakat_a_cseke_ligetben (2019. június 18.)

¹⁷ A tervezési terület növényállományáról a kertépítészeti terv részeként növénykataszter készült.

¹⁸ Sylvester 2013 76.

lineáris kompozíciós elem. Az Esterházy-birtok egész területére kiterjedően sajátos helyzetet foglalnak el a fekete fenyők és erdei fenyők. Legtöbbször csoportosan, néha ligetet képezve találhatók együtt. Vizuálisan erős befolyással vannak a tájképi kert és a városkép összetartozására. A 19. századvég és a századforduló aulikus családi nagybirtokain megjelenő fenyőkultusz egyik megjelenése a tatai ültetvényezés is.¹⁹ A történeti jelentőségű egyedek megőrzése kiemelkedően fontos a történeti kert egységének fenntartása szempontjából is.

A vizsgált terület **növényállományának** további egyedeit elsősorban a **20. század második felében**, a különböző sportpályák létesítéséhez kapcsolódóan fasorokként, illetve ligetes elrendezésben telepítették. A leggyakrabban előforduló fafajok – a fent említett fekete fenyők mellett – a kislevelű hárs, az oszlopos kínai nyár, a török mogoró, és a terület északi sarkában egy kisebb besűrűsödött erdőszerű foltot alkotó vadgesztenye és ostorfa. Ezek az egyedek nem rendelkeznek kiemelkedő történeti és botanikai értékkel, de zöldfelületi jelentőségük számottevő.

A fejlesztéssel érintett terület jelenlegi állapotának történeti szempontú elemzése

A vizsgált terület történeti jelentősége a tatai **Angolpark területi egységének** megőrzésében rejlik. A történeti térképeken látható, a tájképi korszakra jellemző térszerkezet, úthálózat, épített elemek a 20. század során, a sportpályák létesítésével elpusztultak. Történeti értékkel mára csak az egykori növényállományból fennmaradt, a vasútvonal mentén húzódó **fekete fenyő állomány** bír.

A területet jelenleg a **20. század második felében** épült, **vegyes állapotú sportpályák** és kiszolgáló létesítményeik jellemzik. Napjainkra az egykori sportpályák közül csak a négy tenispálya használható, de ezek környezete is megújításra vár. Az egykori futballpályától délre található egy **játszótér** és egy frissen átadott **fitneszpark**, amely sem anyaghasználatában, sem elhelyezkedésében nem illeszkedik a történeti környezetbe.

Fontos megemlíteni a Cseke-tó menti **parti sáv és sétány** jelentőségét, amely bár helyrajzi szám szerint nem tartozik a vizsgált területéhez, de nem csak a tó körbejárhatósága és a történeti kert egysége miatt jelentős, hanem a tó magterületéről feltároló látvány szempontjából is kiemelkedő, éppen ezért lenne fontos a parti sávhoz egész közel épített, mára leromlott állapotú és kedvezőtlen látványt nyújtó **öltöző épület** elbontása, vagy legalább sűrű növényzettel történő takarása. A szintén más helyrajzi számon elhelyezkedő **horgásztanya** épülete szintén kevésbé illeszkedik a történeti környezetbe, megtartása kizárólag használati szempontokból indokolt.

A fejlesztéssel érintett terület értékleltára

Megnevezés	Leírás	Datálás	Állapot/megjegyzés
területi kiterjedés (Angolpark része)	3304/9 hrsz. terület a 19. század óta az angolpark szerves részét képezi	19. század második fele	történeti kert egységének fenntartása kiemelten fontos
fekete fenyő sáv	az angolpark	19-20.	faápolás szükséges

¹⁹ Sylvester 2013 73-74.

	északkeleti határán, a vasút mentén telepített facsoport (fakataszter 85-119. sorszámmal jelölt egyedek)	századforduló	
--	--	---------------	--

Összefoglaló értékelés, szakértői javaslatok

A vizsgált területre is vonatkozó, általános javaslatok Sylvester Edina teljes parkterületre készült tudományos dokumentációjából:²⁰

- A történeti kert rendeltetésének megfelelő használat visszaállítása, értékőrző, a védelmet biztosító új funkciók megválasztása, azaz a megfelelő működésben tartás élteti a műemléket.
- A kert szellemiségétől eltérő, az örökségvédelemmel szemben álló, vagy annak nem megfelelő használat kerülendő. Óvakodjunk a divathullámoktól, a tömegek jelenlétét és egyidejű mozgását keltő akcióktól. Az Angolkert elsődlegesen a felüdülés, a pihenés, a csendes elmélkedés, a szórakozás, a társas összejövetelek, korlátozott befogadó kapacitású rendezvények céljait szolgálta, és alapvető igény, hogy a jövőben is ilyen jellegű funkcióknak lehessen itt teret adni.
- A történeti Angolkert legnagyobb kiterjedését mutató terület határait, szélső területeit kiemelt figyelemmel, korszerű és vizuálisan nem zavaró /nem látható/ védelemmel kell ellátni.
- Az Angolkert eredeti külső és belső térkapcsolatait szükséges megerősíteni, ahol az megszűnt, de még lehetőség nyílik rá, azokat helyre kell állítani.
- A kert elsődlegesen gyalogos célú forgalmát a hagyományos kerti utak megtartásával szükséges megőrizni, a sétautak eredeti nyomvonalukon történő és az eredeti anyagnak jellegében megfelelő, környezetbarát, rugalmasan kezelhető és esztétikus anyaghasználattal élve. Az utakat a műemléki kertben kényelmes, könnyen tisztán tartható, levegő és vízáteresztő, természetes anyagokból előállított, szilárdított felszínű burkolatanyaggal szükséges kialakítani.
- A műemlék természeti és humán környezetének elengedhetetlen védelmét, gépkocsiforgalomtól való mentességét a védelmet elősegítő, környezetbarát eszközökkel szükséges megoldani korszerű fenntartási kisgépek alkalmazásával.
- A kert területén gépkocsiforgalmat a legszükségesebb esetekre nézve, és az ehhez igényelt legkisebb területen célszerű megengedni, ehhez megfelelően szilárdított, ugyanakkor a kert integritásának megfelelő burkolóanyagok használatával kell azt biztosítani.
- Idegen funkciók, építmények, építményrészletek zavaró képét a kert látványteréből szükséges kitakarni, amennyiben lehetséges eltávolítani, újak építését meg kell előzni.

²⁰ Sylvester 2013 80-83.

- Az Angolkert eredeti térkapcsolatait az eredeti térrendszernek megfelelően szükséges megerősíteni, ahol pedig megszűnt és még lehetőség nyílik rá, azokat helyreállítani. A vizuális térkapcsolatok, átlátások kitisztítása, hangsúlyozása a növényállomány korrekciójával történik majd meg. Ezt az új beépítések megelőzésével is biztosítani kell. Ez vonatkozik minden magántulajdonba vett kertrész és a közpark kapcsolatára. A szükséges takarásokat szintén jól megválasztott növényültetéssel célszerű megoldani.
- Az eredeti kerti térrendszer figyelembe vételével lehetőleg az eredeti növényanyagnak és a történeti időkhöz tartozó értékes növény-szortiment megfelelő növényállományt, mint kertművészeti térformáló elemet a hitelesen rendezett terepszinten célszerű bemutatni. A sűrűn beültetett tömegnövények elvadult, magról elszaporodott vagy kiszáradt beteg egyedek, sőt növénycsoportok eltávolításával a tájképi kert stiláris ismérvei alapján szükséges rendezni a térviszonyokat.
- A kerti berendezések egységes formarendszerben és anyaghasználattal készüljenek, az adott helynek megfelelő formanyelven készült, ha kell egyedi gyártmányokként a kertbe állított tárgyakkal szükséges felcserélni a jelenlegi sokféle és sokszor nem odaillő berendezéseket.
- Az Angolkert gondozását és rendszeres fenntartását minden egyes területrészen a kívánt kezelésnek megfelelő módon kell végezni.
- A magántulajdonban lévő, és az időszakos rendezvények területrészeinek a közhasználattól való teljes és ideiglenes elzárását kizárólagosan a kert jellegét megtartó eszközökkel szabad biztosítani, az állandó és időszakos funkciók, rendezvények és a használat térben és időben lezajló rendjét célszerű előre megtervezett rendben bonyolítani.

A vizsgált területre vonatkozó konkrét javaslatok Sylvester Edina tudományos dokumentációjából:²¹

- a vasút menti sportpályához bevezető felső út menti parkoló-rendszer esetében a területrész kapacitásának felülvizsgálata a hosszú idők óta használaton kívüli vagy alig-alig használt, túlméretezett parkolóhelyek folyamatos csökkentése a város más területein létesülő, ezt kiváltó sportpályákhoz rendeléssel, és az aszfaltburkolat lecserélése a terület kertbeintegrálásával.
- a vasút menti sportpályák léptéktelen, durva betonépület sorának lebontása és új, a kertbe illő (pl. faszerkezetű) öltözősor és klub-helyiség építése: ezen a területen is a kerthez illő lépték és megjelenés a beépítettség mértékében, (terület, magasság), az anyaghasználatban legyen mérvadó és mértéktartó. Az építőanyagok és burkolatok egységesítésére kell törekedni.

További szakértői javaslatok a tervezett fejlesztéssel kapcsolatban a vizsgált területre vonatkozóan:

²¹ Sylvester 2013 81-83.

- A tenispályák korszerű használatához szükséges, **tervezett klubház és öltöző épületének elhelyezése** a történeti kert egységének megőrzése, valamint a kert további feldarabolódásának és egyes részek leválásának megelőzése érdekében a Kölcsey utcához közel, lehetőleg annak mentén javasolt. Szintén elfogadható a Kölcsey utcára merőlegesen, a tenispályák és a vasút közötti sávban történő elhelyezés, azzal a kitéttel, hogy az épület elhelyezése során a történeti jelentőségű fekete fenyő példányok megőrzése prioritást élvez (az épület a pályákhoz és a Kölcsey utcához a lehető legközelebb legyen elhelyezve, a besűrűsödött erdőszerű folt területén). (A tervezett funkciókat kiszolgáló épület a Kölcsey utca mentén nem fér el, ezért a tervezők a tenispályák és a vasút közötti területen határozták meg az épület helyét. A TTC-ET-02 Engedélyes helyszínrajz megfelel a fenti kitételeknek.)
- Az értékleltárban felsorolt, az Angolpark tájképi korszakából fennmaradt növényegyedek (**fekete fenyők**) megőrzése kiemelten fontos. A fák egyedi kezelése, faápolásuk elengedhetetlen, a fekete fenyők közelében történő beavatkozások során faápoló szakember bevonása szükséges. (Az értékleltárban feltüntetett fekete fenyők közül a 85., 86. (erősen megdőlt), 87. sz. egyedeket a terv az építkezés miatt kivágásra jelöli. A tervezett fejlesztés érdekében, valamint az egyedek állapotára való tekintettel – megfelelő pótlással - elfogadható ez a megoldás.)
- A **klubház és öltöző épület léptékében és anyaghasználatában egyaránt visszafogott**, igényes, a történeti környezetbe illeszkedő, természetes anyagokat előnyben részesítő, **kortárs épületként** tervezendő. (A látványtervek alapján a tervezett épület megfelel ennek az elvárásnak.)
- A tenispályák korszerű működtetéséhez szükséges **műszaki létesítmények** elhelyezését, lehetőség szerint, az **épülethez kapcsolódóan** kell megoldani. A műszaki létesítmények kedvezőtlen látványát növényültetéssel vagy az épülethez stílusban, anyaghasználatban illeszkedő elemekkel szükséges **takarni**.
- Az új klubház és öltöző épület, valamint a tenispályák környezetének **kertépítészeti rendezése**, és rendszeres szakszerű **fenntartása** szükséges. Növényválasztás tekintetében kerülni kell a különleges növényfajok, fajták használatát, inkább honos alapfajok és az Angolparkban megjelenő növényosztályt felhasználásával javasolt a növénykiültetések tervezése.
- A tervezett tenispályák és az épület fölé benyúló fák esetén a beruházás során **egyszeri faápolási munkák** elvégzése szükséges és balesetvédelmi szempontból indokolt (szárazgallyak levágása, ifjítás igény szerint). Ezt a feladatot a helyszín kiemelt történeti jelentősége miatt kizárólag szakképzett faápoló végezheti el.
- A tópart mentén álló, II. világháború után épült, **leromlott állapotú öltöző épület bontása** az Angolpark egységének megőrzése, látványkapcsolatainak visszaállítása és a beépítés csökkentése érdekében javasolt.
- A sportterület jövőbeni fejlesztése során **további épületek, építmények elhelyezése nem kívánatos**.
- A **sportpályák** jövőbeni fejlesztése során a történeti környezetbe illő, **környezetbarát, természetes anyagok, vízáteresztő burkolatok** használata szükséges. (A meglévő beton gyakorlópálya elbontásával és a tervezett anyaghasználattal ez a feltétel teljesül.)

- Jelen dokumentáció a tenispályák fejlesztése során megvalósuló klubház és öltöző épület tervezéséhez kapcsolódóan készült. Bármilyen **további fejlesztéshez** történeti kertek területen jártas **műemléki szakértő bevonása** és örökségvédelmi szakértői vélemény készítése szükséges.

Irodalom

- Körmendi-Süttő 1987 Körmendi Géza – Süttő Olivér: *Sportegyesületek és sportélet Tata-Tóvároson, 1910-1985*. Tata, 1987.
- Sylvester 2013 Sylvester Edina: *A tatai Angolkert kulturális és természeti örökségének helyreállítása. Kerttörténeti dokumentáció*. Kézirat. 2013.
- Sylvester 2015 Sylvester Edina: *Örökségünk a tatai Angolkert*. Tata, 2015.
- Vámosi 2018 Vámosi László: „Fehér sport” tatai érdekességekkel. *Tatai patrióta*. 2018. 1. sz. (tavasz) p. 43-46.

Internetes források

www.tata.hu – Tata Város honlapja

Új sportpark várja a tataiakat a Cseke-ligetben.

https://tata.hu/17208/uj_sportpark_varja_a_tataiakat_a_cseke_ligetben

Rövidítések feloldása:

HIM = Hadtörténeti Intézet és Múzeum

KDMM HGy = Kuny Domokos Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény

Mellékletek

M. 1. Térképek, tervek, légi fotók

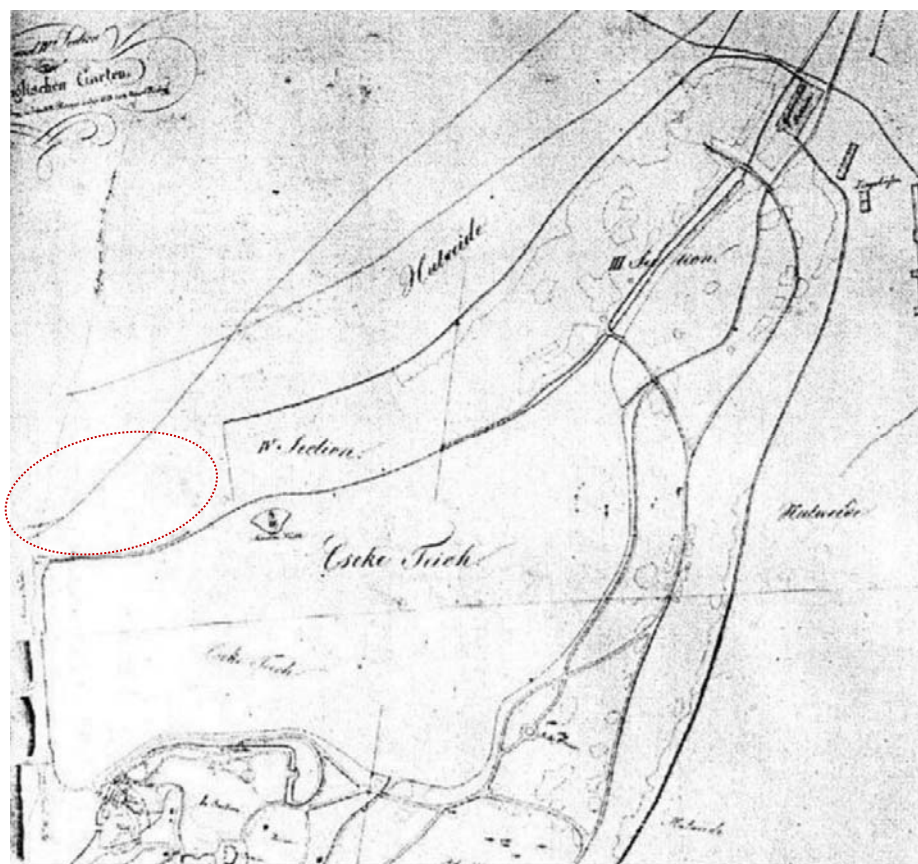
M.1.1. Az 1790-es évek végének városi helyszínrajza.
(Sylvester 2013 135. - KDMM HGy Térképtár ltsz. nélkül)

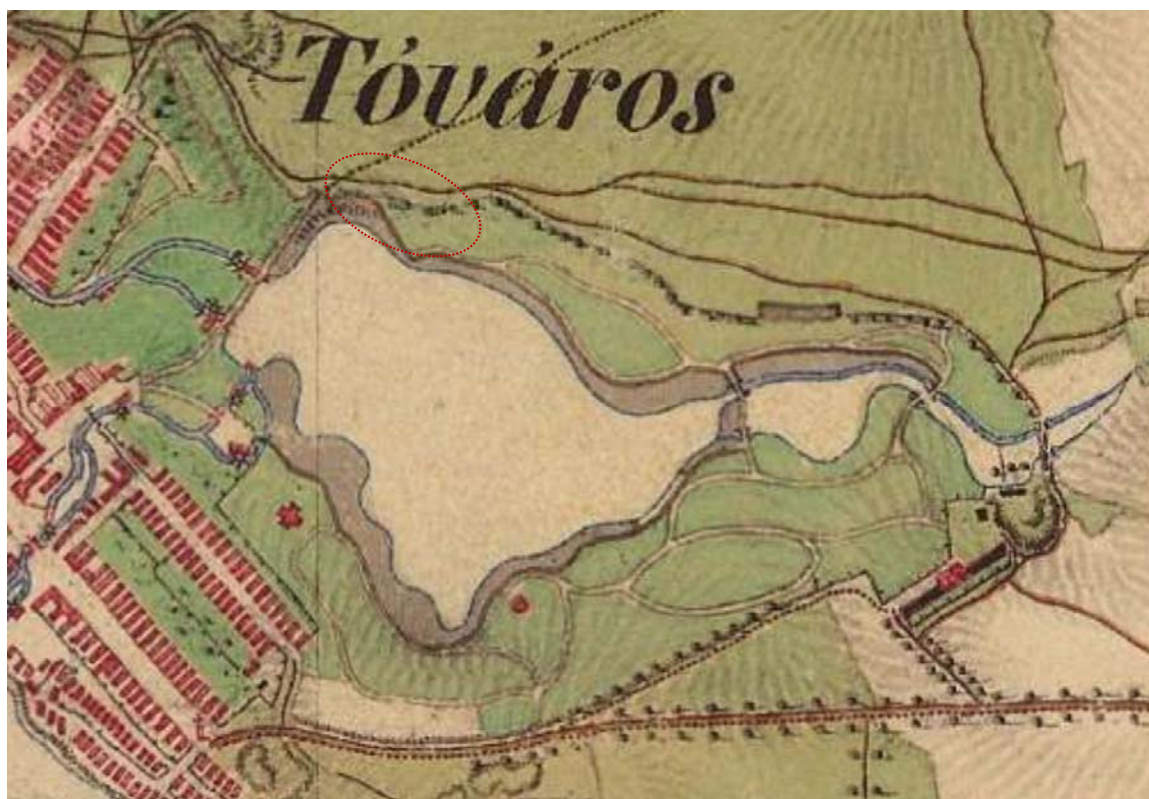
M.1.2. A 18-19. század fordulójának tervvázlata.
(Sylvester 2013 144. - KDMM HGy Térképtár ltsz. nélkül)

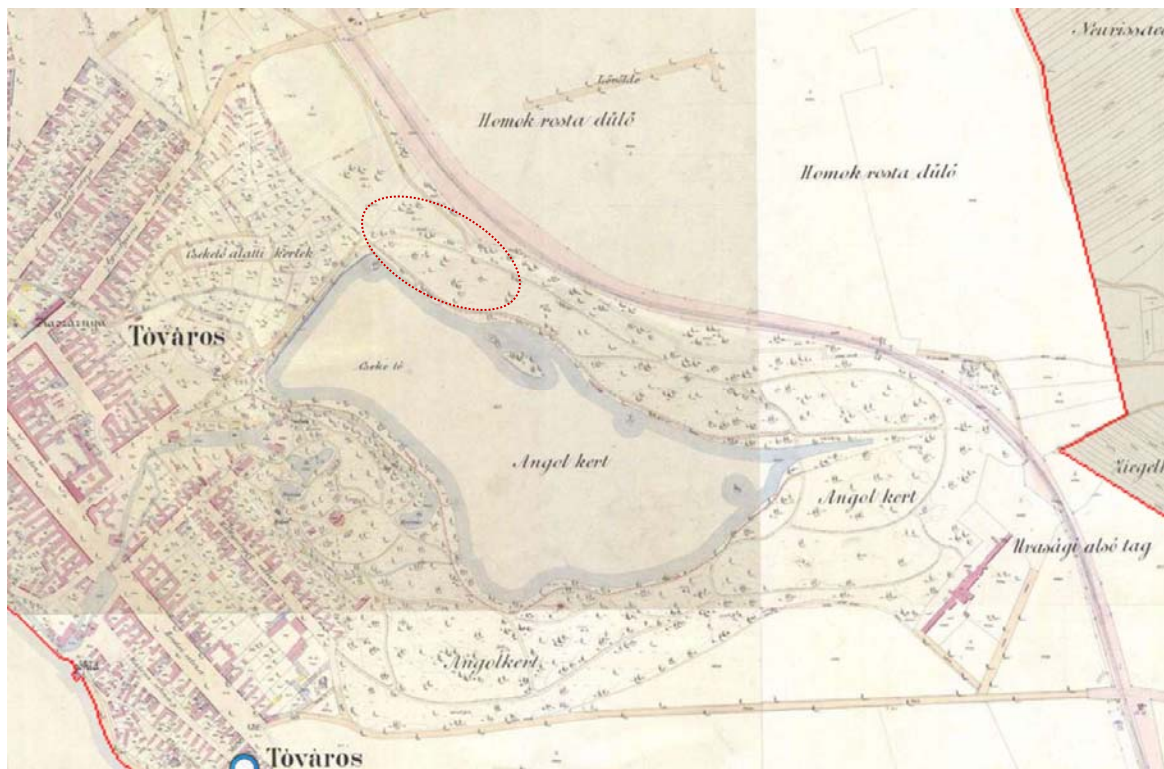
M.1.3. Bányhida és Tata-Tóváros közötti terület térképe 1809-ben.
(hungaricana.hu – HIM H IV a 1340/2)

M.1.4. A tóvárosi Angolkert teljes területének helyszínrajza.
Bánóczy Antal nyomán Eduard Riese helyszínrajza. 1822
(Sylvester 2013 147. - KDMH HGy Térképtár ltsz. 90.30.1 és 90.30.2)

M.1.5. II. katonai felmérés, 1846-1847
(www.mapire.eu – HIM XXIX-49)

M.1.6. kataszteri térkép, 1885
(www.mapire.eu)

M.1.7. 1885-ös kataszteri térkép kinagyított részlete

M.1.8. 1885-ös kataszteri térkép kinagyított részlete,
alatta a jelenlegi állapot légifelvételén

M.1.9. Légi fotó 1960 május 23.
(fentrol.hu 0660-1131)

M.1.10. Légi fotó 2001. aug. 28.
(Google Earth)

M.1.11. Légi fotó 2011. márc. 8.
(Google Earth)

M.1.12. Légi fotó 2019. márc. 6.
(Google Earth)

M. 2. Jelenlegi fotók

A tenispályák a Kölcsey utca felől

A tenispályák a vasút felől

A fekete fenyő sáv a tenispályák felől

A fekete fenyő sáv

A tenispályák és a vasút közötti terület

A feketefenyő sáv sétaúttal

A tenispályák és az egykori futballpálya közötti nyárfasor

A Kölcsey utca felőli bekötő út a parkolóhoz

A tenispályák Kölcsey utcai oldala

A játszótér

A fitnesspark

A tenispályák az egykori futballpálya felől

Az egykori futballpálya

Kapcsolat a Cseke-tó és a magterület felé

Az egykori öltöző épülete a tó felől

Az egykori öltöző épülete

A parkoló